

Tragom slike Nikole Šubića Zrinskog: kronologija kraljevske dvorske ljekarne K Zrinjskomu

Tracing the Painting of Nikola Šubić Zrinski: the Chronology of Royal Pharmacy K Zrinjskomu

Stella Fatović-Ferenčić¹, Jasenka Ferber-Bogdan²

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

¹*Odsjek za povijest medicinskih znanosti*

Zavoda za povijest i filozofiju znanosti

²*Arhiv za likovne umjetnosti*

Kabineta za arhitekturu i urbanizam

10000 Zagreb, Gundulićeva 24

Sažetak Podaci prikazani u ovom radu rezultat su interdisciplinarnog istraživanja vezanog uz proučavanje povijesti zagrebačke Gradske ljekarne na Zrinjvcu. Ova ljekarna radi u kontinuitetu od 1890. godine i ubraja se u red rijetkih ljekarna na našem području koje su sačuvale svoju funkciju. Cilj nam je bio pridonijeti poznavanju njezine povijesti, kronologije vlasništva te nastojanjima vezanim uz njezino očuvanje i zaštitu kao spomenika kulture.

Ključne riječi: zagrebačko ljekarništvo - povijest, 19./20. stoljeće, Hinko Brodjovin, Josip Sallopek, ljekarna K Zrinjskomu, Zrinski trg, Hrvatska likovna baština, Zagreb, Hrvatska

Summary This paper presents results of interdisciplinary study of the pharmacy located on Zrinjevac square in Zagreb. This pharmacy has been working continuously since 1890 and is therefore one of rare pharmacies on Croatian territory which preserved its original purpose. The main scope of the study was to contribute to better understanding of pharmacy's historical background and its ownership chronology, as well as to emphasize necessity for its protection and preservation as a cultural monument.

Key words: Zagreb's pharmacy - history, 19th/20th century, Hinko Brodjovin, Josip Sallopek, pharmacy K Zrinjskomu, Zrinski square, Croatian art heritage, Zagreb, Croatia

Izgradnja i oblikovanje Zagreba na prijelazu 19. u 20. stoljeće povezana je često s izgradnjom zagrebačkih ljekarna. U to vrijeme Zagreb postaje važno trgovačko i obrtničko središte, a ljekarnici, kao bogati građanski sloj, pridonose značajno arhitekturom u koju su ulagali. Važni zagrebački punktovi oblikovani su upravo gradnjom uglovnica ili palača u kojima su bile ljekarne, službene prostorije ili stanovi ljekarnika. Izgled ovih zgrada odavao je bogatstvo i ukus vlasnika, nerijetko sadržavajući simbol prepoznatljivosti njihovih ljekarna ili proizvoda. Fellerovu uglovnicu smještenu na istočnoj strani Trga bana Jelačića, na primjer, stari Zagrepčani još pamte po velikoj boci *Elsa-fluida* koja je dominirala njezinom fasadom, ljekarna *Crvenom križu* (ugao Ilice i Kačićeve ulice) označena je i danas istoimenim simbolom na vrhu

kupole, Pečićeva secesijska palača (Ilica 43) sadržavala je reljef *Sv. Trojstva* na pročelju, a prolazeći Zrinjvcem, i danas možemo primijetiti veliku staklenu vitrinu sa slikom Nikole Šubića Zrinskog, koja je simbolom i zaštitnim znakom nekada najprometnije zagrebačke ljekarne Hinka Brodjovina te njegova nasljednika Josipa Sallopeka.

U općem trendu nacionalizacije ljekarna nakon 1945. godine mnoge su ljekarne na našim prostorima uništene, premještene ili prenamijenjene. Tijekom tog procesa promijenili su se njihovi interijeri, opustošen inventar, izgubila se njihova prepoznatljivost i ime. Premda pripadamo zemljama s veoma starom ljekarničkom tradicijom, ona je još uvelike neistražena i posve zapostavljena. Zapostavljaju se time ne samo korijeni jedne stare i ugledne struke već i dio kulturne povijesti naših prostora.

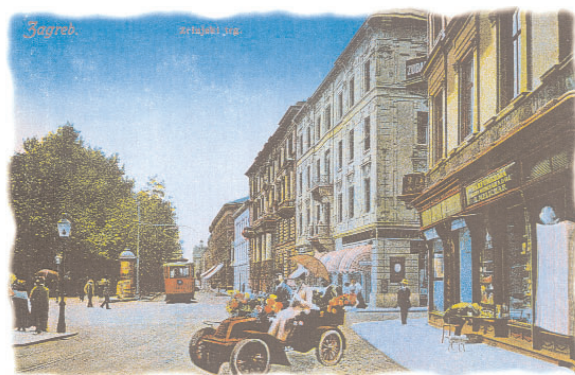
Podaci prikazani u ovom radu rezultat su interdisciplinarnog istraživanja vezanog uz proučavanje povijesti Kraljevske dvorske ljekarne *K Zrinjskomu*. Ova ljekarna još radi u zgradi u kojoj je i počela prodaju lijekova krajem 19. stoljeća, na uglu Zrinjevca i Tesline ulice, pa se ubraja u red rijetkih koje nije zadesila potpuna devastacija ili prenamjena. Cilj nam je bio pridonijeti poznavanju njezine povijesti, kronologije vlasništva te nastojanjima vezanim uz njezino očuvanje i zaštitu kao spomenika kulture.

Nastanak Zrinjevca i izgradnja kuće Halm: kraljevska dvorska ljekarna, razdoblje 1890-1894, vlasništvo Aleksandra Hrčića

Kuća Halm (nazvana po prvom vlasniku, pekaru Aloisu Halmu), u kojoj će kasnije biti smještena ljekarna *K Zrinjskomu*, izgrađena je 1859. godine, u vrijeme kada je zamisao o Zrinjercu i čitavoj *Lenucijevoj potkovi* bila tek u začetima. Uglovnica u kojoj je i danas smještena ljekarna, najstarija je očuvana stambena kuća na Zrinjercu. Prvotno je ova zgrada bila jednokatnica, uglovnica neorenesansno oblikovanog pročelja, užom stranom okrenuta prema Zrinjercu, a duljom prema Nikolićevoj ulici. Projekt za kuću potpisao je 1858. godine Janko Nikola Grahor stariji (1827 - 1906), poznati zagrebački graditelj druge polovice 19. stoljeća. Ovaj projekt pripada počecima Grahorova djelovanja u Zagrebu, tj. razdoblju u kojem je Grahor tek gradski inženjer i mjernik, a prije osnivanja vlastite tvrtke u suradnji s Franjom Kleinom (1). Kasnije s Kleinom projektira mnoge zagrebačke zgrade od kojih su poznatije Hrvatski glazbeni zavod (1875), Hrvatsko gospodarsko društvo na Trgu maršala Tita (1878) i druge.

Godine 1864. odlučeno je da *Novi terg* (kasnije Zrinjski trg) postane stočno sajmište. Budući da se u to vrijeme ubrzano tražio premještaj dnevne tržnice s reprezentativnog Jelačićeva trga, Novi trg postaje i prostor dnevnog tržišta. No, već 1870. prihvaćen je prijedlog da se Zrinjski trg uredi u perivoj, u sklopu projekta *Lenucijeve potkove* u potezu od Glavnog kolodvora do Jelačićeva trga (2). Ovom odlukom počinje period izgradnje reprezentativnih historicističkih palača Donjega grada koje svojim gabaritima nadvisuju skromnije oblikovanu kuću Halm. Neposredno uz kuću, s njezine južne strane, gradi se 1878/9. dvokatna palača Vranczyany-Dobrinović. Potaknut ovom monumentalnom novogradnjom tadašnji vlasnik kuće Halm, barun Metel Ožegović, 1880. dograđuje drugi kat, ali kuća i dalje ostaje isključivo u stambenoj funkciji. Daljnjim razvojem trga, u potezu od današnje palače HAZU do Trga bana Jelačića, otvara se niz radnji u prizemljima kuća na zapadnoj strani. Ovaj trend slijedi i tadašnji vlasnik kuće Halm pa je prizemlje 1893. godine adaptirano u dućan otvaranjem velikih lukova prema strani Zrinjevca, prema projektu Šafranka i Wiesnera. U to vrijeme već radi ljekarna u uglovnom dijelu prizemlja.

Godine 1890. koncesiju za otvaranje ljekarne uglovnice na Zrinjercu pod nazivom „*Kraljevska dvorska ljekarna*“ dobiva Aleksandar Hrčić, prethodno vlasnik ljekarne na

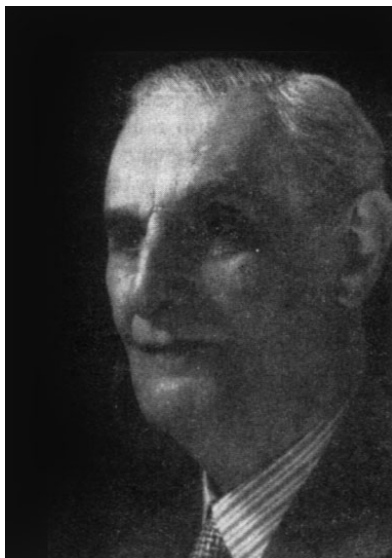

Slika 1. Razglednica Zrinjevca u vrijeme kada je ljekarna na uglu bila vlasništvo Hinka Brodjovina, početak 20. st.

uglu Petrinjske i Jurišićeve ulice (zgrada u kojoj je bila ta ljekarna je srušena, a na tom je mjestu izgrađena uglovnica zgrada u kojoj je danas Poštanska banka). Procvat ove ljekarne počinje istom 1894. kada ljekarnik Hrčić koncesiju prodaje Hinku Brodjovinu (Zagreb, 3. 12. 1864 - Zagreb, 6. 09. 1941), jednom od istaknutijih zagrebačkih ljekarnika tog vremena (3). Nakon što je Brodjovin preuzeo vođenje ljekarne, već 1903. dograđuje se i treći kat prema projektu Karla Greinera. Tom prilikom potpuno se preoblikuje izgled pročelja te kuća dobiva sofisticiraniji izgled gradske palače. Na prvom katu ističu se sada balkoni, a u zoni krova kutni završetak u obliku tornjića. Građevinski razvoj ove kuće ilustrira u malom razvoj cjelokupnoga zagrebačkog Donjeg grada: od jednokatnice obrtnika srednje građanske klase, do trokatnice bogatog ljekarnika koji pripada najvišem građanskom sloju (slika 1).

Kraljevska dvorska ljekarna *K Zrinjskomu*: razdoblje 1894 - 1928, vlasništvo Hinka Brodjovina

Hinko Brodjovin (slika 2) rođen je u imućnoj obitelji. Otac Makso Brodjovin bio je uspješan veletrgovac vinom, koji je 1852. utemeljio u Sv. Ivanu Zelini trgovinu vina. Godine 1861. preselio ju je u Zagreb na mjesto gdje se danas nalazi kavana Corso (ugao Gundulićeve ulice i Illice), no već 1870. seli trgovinu u vlastitu kuću u Illici 28 te podiže, za ono doba, najveći i najmoderniji vinski podrum u Zagrebu (4). Maks i Cecilija Brodjovin imali su petero djece: Ljudevit, Vilim (Vilko), Edmund (Mirko), Sigfrid (Žiga) i Hinko (5). Najstarija braća Ljudevit i Vilko bili su trgovci koji su nakon očeve smrti 1883. godine nastavili posao trgovine vinom. Hinkov mladi brat Edmund, poznatiji kao Mirko (1873-1939), bio je diplomirani liječnik-zubar, a Sigfried bankovni činovnik (4). Najmlađe dijete Maksa i Cecilije Brodjovina, Hinko, postao je poznat kao jedan od istaknutih i bogatih ljekarnika svog vremena, kao donator, kolekcionar i umjetnik amater.

Slika 2. Hinko Brodjovin (1864-1941), vlasnik kraljevske dvorske ljekarne K Zrinjskomu u razdoblju 1894-1928

Hinko Brodjovin kao promicatelj staleških interesa

Prema evidenciji ljekarnika i osobniku (slika 3) razvidno je da je Hinko Brodjovin u razdoblju 1881-1884. radio kao praktikant u Velikoj Kaniži, mjestu iz kojeg potječe njegova majka, a nakon završetka studija farmacije u Zagrebu 1887. godine, radi u Beču i Splitu. U Splitu je bio providnikom ljekarne *Volpi* (6). Počeci njegove afirmacije i pravi profesionalni zamah počinju tek kupnjom koncesije ljekarne na Zrinjvcu 1894. godine. U to vrijeme tržište je bilo preplavljeno različitim ljekarničkim

Osobnik	
za statistiku hrv.-slav. zemaljskog ljekarničkog zbora u Zagrebu	
1. Ime i prezime:	Hinko Brodjovin
2. Dan i godina rođenja:	9/30. 1864
3. Rodno mjesto (provincija, zemlja):	Zagreb
4. Vjerojatnost:	p. k.
5. Stalno boravište, adresna adresa:	pastorčin
6. Stjepo u farmaciju, dan, godina i kod koga:	1887.
7. Učinko na temelju vriednoće razvoda:	Priznanje svjed.
8. Datum gdje i kod je bio vriednoć:	H. V. Kaniži do 1884
9. Polovno boravište gdje i kada:	
10. Dan na vriednoću kojem vriednoć:	1884-86 u Zagrebu
11. Promiceno dana i godina:	u Beču 1887
12. U kojemu kod koga i kod koga:	u Beču do 1894 i Splitu
13. Vriednoć od koga i kod koga:	Dozvola ljekarne Volpi 1887
14. Vriednoć ljekarne, mjesto i dan vriednoće:	Volpi, Zagreb, K. Zrinjskomu
15. Kako je pravo, radno, osobno ime ili prezime p. 1894:	osobno
16. Kuda je ljekarna otvorena:	1894
17. Dan i čas u kojem vriednoć ljekarne otvorena:	nije
18. Ima li koje osobne izobilažbe ili neke druge oznake:	
Opazke:	

Slika 3. Osobnik Hinka Brodjovina pobranjen u arhivu Odsjeka za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti HAZU

specijalitetima po kojima su se proslavili i obogatili mnogi tadašnji ljekarnici. Bili su to najčešće zaštićeni pripravci poput, primjerice, Fellerova *Elsa-fluida*, Thierryjeve *Centifolijske masti* ili *Bartulićeva balzama*. Brodjovin se u skladu s ovim trendovima na tržištu pojavio sa svojim specijalitetom - glasovitom *BabyMira* kremom koju je nazvao po svojoj kćeri i koja mu je donosila značajnu dobit (slika 4). Jednako kao i ostali ljekarnici i Brodjovin intenzivno reklamira svoj proizvod u javnim i stručnim glasilima. Već prvi brojevi Farmaceutskog vjesnika iz 1907. godine sadržavaju njegove promidžbene poruke na koricama i unutar samog sadržaja (7). Reklama glasovitog proizvoda kreme za djecu *BabyMira* te istoimenog sapuna gotovo je neizostavni dio oglasnih sadržaja tijekom niza sljedećih godišta ovog časopisa, a nerijetko se uz sredstva za liječenje ljudi reklamiraju i veterinarski preparati poput *mazila za konje*. Uz navedeno i reklame za druge proizvode, poput primjerice *Sanator prašaka*, paste i vode za njegu zubi, navode baš ljekarnu *K Zrinjskomu*, H. Brodjovina na Zrinjskom trgu 20, kao svoje glavno skladište i prodajno mjesto (8).

Unatoč uspješnom poslovanju vezanom uz rad u ljekarni, Brodjovin je velik dio svog interesa vezao i uz druge aspekte profesionalnog djelovanja. Za razliku od mnogih drugih ljekarnika koji su bogatstvo stekli proizvodnjom i prodajom svojih ljekarničkih specijaliteta, Brodjovin je bio aktivan i u djelatnostima vezanim uz razvoj struke. Druga polovica 19. stoljeća bila je, naime, obilježena osivanjem udruge koja je značajno nadilazila kompetenciju nekadašnjih cehovskih udruženja i gremija. Riječ je o *Glavnom ljekarničkom zboru* sa sjedištem u Zagrebu, osnovanom 1858. godine, koji je imao zadatak razvijati

Slika 4. Kuverta s reklamom za BabyMira proizvod. Fotografija Brodjovinovine kćeri Mire otisnuta na poleđini kuverte služila je kao predložak i za druge Brodjovinovine reklamne poruke i brošure. Crtež Nikole Šubića Zrinskoga otisnut s prednje strane zaštitni znak je ove ljekarne. (Muzej grada Zagreba, ljubaznošću gospodina Slavka Šterka).

struku i boriti se za staleške interese (9). Godine 1894. kada Hinko Brodjovin kupuje ljekarnu na Zrinjevcu, Zbor mijenja naziv u *Hrvatsko slavonski zemaljski ljekarnički zbor* te se sve više afirmira u čelnog promicatelja struke. Okupljao je vlasnike, zakupnike i upravitelje ljekarna u Hrvatskoj i Slavoniji pa među njegovim predsjednicima i članovima nailazimo na ugledne i bogate predstavnike ljekarničkog staleža. Prvi predsjednik zbora bio je Miroslav Horaček (1858-1867), a među poznatim ljekarnicima, voditeljima ove organizacije nailazimo i na imena poput M. pl. Horwatha, F. Schwartz, D. Jelineka, Ž. Mittelbacha, L. Finka, J. Pecsicsa, A. Kögla i drugih (10). Hinko Brodjovin sudjeluje u radu ove udruge, i to od 1895., za vrijeme njezina predsjednika Antuna Kögla, kao odbornik, a u razdoblju 1903-1908. bio je njezin predsjednik, što je i razvidno iz izvješća djelomično objavljenih u *Farmaceutskim vjesnicima*, ali i iz posebno tiskanih zapisnika sa sastanaka koje je Brodjovin kao predsjednik potpisivao (11, 12, 13). Nedvojbeno je Ljekarnički zbor odigrao ključnu ulogu u provođenju reformi i razvoju ljekarništva i farmacije za čitavo područje Hrvatske. Primjerice, u službenu stručnu korespondenciju umjesto njemačkog uveden je hrvatski jezik, a reformiran je i praktični dio školovanja koje se vršilo u ljekarnama. Jedan od najvažnijih ciljeva bilo je usmjeravanje nastojanja prema realizaciji ideje osnutka *Farmaceutskog tečaja* na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, koja je i realizirana 1882. godine (9, 10). Ljekarnički zbor je, nadalje, dodjeljivao i potpore siromašnim studentima te plaćao njihove pristojbe za polaganje ispita, utjecao na izradu ljekarničkog zakona itd. Iz zapisnika sastanka Hrvatsko slavonskog zemaljskog ljekarničkog zbora saznajemo, primjerice, da Brodjovin poziva na reviziju zakona o ljekarništvu (podsjeća da je jedna preinaka tog zakona predložena vladi 1902., ali od tada nema odgovora) te ponovno poziva ljekarnike da daju svoje prijedloge i iznesu mišljenja. Naglašava tom prigodom: *svaki ljekarnik morao bi o toj važnoj stvari svoje mnijenje dati i nastojati da toj znamenitoj skupštini osobno prisustvuje. Impozantnim brojem prisutnih ljekarnika uvidjela bi mjerodavna mjesta, da se tuj cjelokupnom staležu ozbiljno o životnom pitanju radi*. Iz nastavka teksta saznajemo da se na poziv odazvalo samo 30 od ukupno registriranih 130 ljekarnika (14). Na skupštini, održanoj 22. listopada 1907. godine u dvorani novouređenog Ljekarničkog doma, izabran je odbor čiji je Brodjovin također bio član, koji će izraditi novi zakon. Raspravlja se i o ostalim važnim pitanjima poput školovanja i polaganja mature vježbenika, bojkotu stranih specijaliteta, mirovinskom fondu itd. (15). Na sjednici Zbora, održanoj 27. listopada 1908. godine, izabrano je i novo vodstvo te je Hinko Brodjovin ponovno predložen za predsjednika. On, međutim, odbija ovu dužnost ispričavši se zdravstvenim razlozima, pa je na njegovo mjesto izabran Josip Grahovac (16). Zahvaljujući na povjerenju, Grahovac se osvrnuo na proteklo razdoblje ističući Brodjovinove zasluge, napose one vezane uz pisanje vježbeničke knjige (izrijekom samo Brodjovinovom zaslugom) i akcije vezane uz osnutak vježbeničke škole (16). Brodjovin je također bio revni i aktivni član *Hrvatskoga farmaceutskog društva* kojemu

je pristupio u rujnu 1907. godine (17). Dana 23. travnja 1929. izabran je za predsjednika ovog društva te je tu funkciju obnašao sve do svoje smrti (18). U to vrijeme u drugim srodnim strukama kao npr. medicini i veterini staleške su interese promicala uglavnom jedinstvena strukovna udruženja. Na području farmacije situacija je, međutim, bila znatno složenija zbog trajno prisutne oštre polarizacije interesa između ljekarnika-vlasnika i ljekarnika-suradnika. To je rezultiralo i osnivanjem većeg broja udruženja. Uz ranije osnovan *Zbor*, koji je po svojoj osnovnoj ulozi zastupao isključivo interese vlasnika ljekarni, godine 1905. osnovano je i *Hrvatsko farmaceutsko društvo*, koje je zastupalo interese ljekarnika-suradnika (9). Nešto kasnije, godine 1919. osnovano je također *Društvo ljekarnika kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, koje je odmah počelo izdavati i svoje glasilo *Vjesnik ljekarnika*. U prvom broju prvoga godišta ovog lista Brodjovinovo ime nalazimo na listi potpisnika osnivača (19).

Hinko Brodjovin - slikar i kolekcionar

Unatoč intenzivnom stručnom i staleškom angažmanu, Brodjovin je bio poklonik lijepih umjetnosti. On je početkom 20. stoljeća polazio privatnu školu Otona Ivekovića, poznatog hrvatskog slikara (1869. - 1939.). U to je vrijeme Iveković bio profesor na Obrtnoj školi, a zajedno s Celestinom Medovićem održavao je i privatne sate koje su pohađali između ostalih i vrlo kvalitetni slikari toga vremena, kao što su npr. Branko Šenoa i Nasta Rojc. Na impozantnoj izložbi Medović, Iveković i drugovi, postavljenoj u svibnju 1901. godine u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu, Brodjovin se predstavio sa 7 radova (20) - nekoliko mrtvih priroda i portreta. Među Brodjovinovim djelima na ovoj se izložbi našao i *Portret gđice K.*, vjerojatno portret njegove buduće žene Katje. Nažalost, nijedno Brodjovinovo djelo nije reproducirano u katalogu ove izložbe.

Tijekom godina Brodjovin je prikupio bogatu zbirku najvećih hrvatskih slikara 19. i početka 20. stoljeća. Prema članku objavljenom u *Vjesniku ljekarnika* u povodu njegove smrti, Brodjovin je ostavio golemu donaciju Strossmayerovoj galeriji. Radilo se o oko 30 velikih slika i kipovala te oko 200 uljernih slika, akvarela, crteža, skica i povjesnih nacрта velikih hrvatskih umjetnika kao što su Vlaho Bukovac, Celestin Medović, Oton Iveković, Ivan Rendić, Nikola Mašić, Menci Klement Crnčić, Ferdo Kikerec, Milivoj Uzelac itd. (18, 21). Ovaj popis govori o mogućnostima bogatoga zagrebačkog ljekarnika čije je zanimanje zarana u njegovoj karijeri preraslo granice same farmaceutske struke. Na žalost, do sada nisu pronađeni nikakvi podaci o daljnjoj sudbini ove velike donacije.

Brodjovin je i u ljekarničkim krugovima bio poznat kao donator pa je za života i nakon smrti oporučno ostavio pozamašne svote novaca za otvaranje Farmaceutskog fakulteta (500 000 kuna), Hrvatskom ljekarničkom društvu (120 000 kuna), Hrvatskoj akademiji umjetnika u Zagrebu (12 000 kuna), novac za stipendije darovitim mladim umjetnicima, Hrvatskom sveučilištu, Hrvatskom kulturnom društvu Napredak, Matici hrvatskoj, Hrvatskom Radiši, domu Sv. Terezije za zaštitu djece itd. (18).

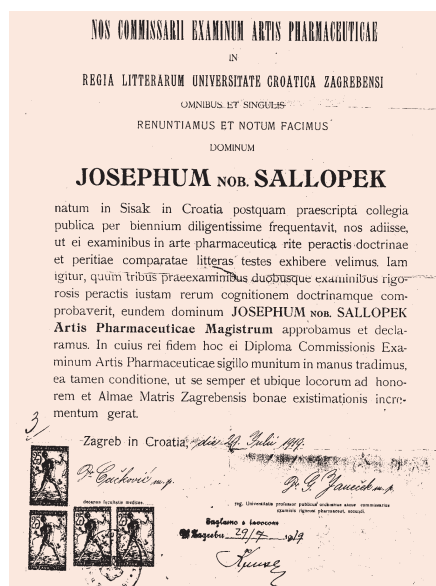
Kraljevska dvorska ljekarna na Zrinjvcu za vrijeme vlasništva Josipa pl. Sallopeka (1928. - 1945.)

Premda Brodjočin do kraja života ostaje vlasnik cijele zgrade u Nikolićevoj, uz bogatu rentu, koncesiju *Kraljevske dvorske ljekarne* na Zrinjvcu godine 1928. prodaje Josipu Sallopeku (Sisak, 11. 03. 1891. - pogubljen u Zagrebu, 1945.).

Josip Sallopek (slika 5) rodio se u obitelji podrijetlom iz Češke, koja se u Hrvatsku doselila još u vrijeme ratova s Turcima. Već nekoliko mjeseci nakon rođenja Josipa Sallopeka roditelji su mu se iz Siska preselili u Zagreb, gdje je Josip završio osnovnu školu i gimnaziju. Ljekarničku praksu počeo je u Klanjcu, u ljekarni Vladimira Singera, odakle se premjestio u Rijeku gdje je i položio tirocinalni ispit (22). Farmaciju je studirao u Zagrebu, gdje je i diplomirao 29. 07. 1919. Kao što je razvidno iz faksimila diplome (slika 6) Sallopek je diplomirao 29. 07., a ne 30. 07. kao što je navedeno u *Vjesniku ljekarnika* (22). Nakon završetka studija vjenčao se s Marijom Hochschopf iz imućne požeške trgovačke obitelji. Otac Sallopekove supruge Leonard Hochschopf bio je sposoban trgovac brašnom koji je uspješnim poslovanjem stekao priličan imetak. Posjedovao je velike posjede i najljepše kuće u Požegi, bogatstvo koje je kasnije pripalo jedinjoj preživjeloj kćeri Mariji - supruzi Josipa Sallopeka. Miraz koji je Marija Hochschopf donijela u brak poslužio je njezinu suprugu pri kupovini ljekarni (23). Već 1920. preuzima realno pravo na ljekarnu ljekarnika Besza u Virovitici koju vodi i čiji je vlasnik sve do 1926. godine kada se seli u Zagreb. Dvije je godine nakon dolaska u Zagreb radio u preteči današnje Medike, no čim saznaje za prodaju Brodjočinove ljekarne na Zrinjvcu poznatu po izvrsnom prometu, odlučuje se na kupnju koncesije (22). Dobro poznatu i opremljenu ljekarnu pla-

Slika 5. Josip pl. Sallopek (1891-1945) (lit. 22).

Slika 6. Diploma Josipa Sallopeka. Ljubaznošću gđe Sallopek-Lovrić

tio je 3 milijuna dinara a patent za *BabyMira* kremu 250 tisuća dinara (u to vrijeme učiteljska je plaća, na primjer, bila 600 - 700 dinara) (23). Uz *BabyMira* proizvode u zrinjevačkoj se ljekarni mogla nabaviti i poznata *Ljubica krema* kao i mnogi drugi proizvodi, pa je već uhodani posao u jednoj od najprometnijih ljekarna osigurao uspjeh i u poslovanju Josipa Sallopeka.

Josip Sallopek sa svojom obitelji živio je slično kao i ostali uspješni zagrebački ljekarnici uživajući sve blagodati bogatoga građanskog sloja. Obitelj Sallopek s dvije kćeri, Leom i Beatom, kupuje 1931. vilu na Gvozdu br. 19. Josip Sallopek druži se s poznatim zagrebačkim ljekarnicima - Arkom, Brodjočinom, Pecinovskim i drugima, posjeduje jedan od malobrojnih automobila u Zagrebu, putuje s obitelji Europom, između ostalog i na Olimpijadi u Berlinu 1936. godine (23).

Sallopek se jednako kao i Brodjočin uključivao u rad staleških organizacija. Na skupštini Hrvatskoga ljekarničkog društva dana 23. travnja 1929. izabran je za potpredsjednika ovog društva, dužnost koju je uspješno obnašao sve do 29. prosinca 1932. kada je izabran za člana Upravnog odbora društva. Prigodom osnutka sekcije Apotekarske komore za Savsku banovinu 1932. izabran je za predsjednika. Ovu je dužnost obnašao deset godina unutar kojih je tri puta uzastopce bio biran za predsjednika (22). Dvojica vlasnika *Kraljevske dvorske ljekarne K Zrinjskomu* Brodjočin i Sallopek često su zajedno i na sjednicama skupština društva boreći se za staleške interese. Prema izvješću s glavne godišnje skupštine Hrvatskoga ljekarničkog društva održane 16. ožujka 1941. predsjednikom je ponovno bio izabran Hinko Brodjočin, a među članovima upravnog odbora nalazimo i Josipa Sallopeka. Vrlo brzo, već na sjednici Hrvatskog ljekarničkoga društva održanoj 28. srpnja 1941. saznajemo, međutim, da je Josip Sallopek uz ljekarnike Grlića i

Arka dao ostavku na mjesto člana upravnog odbora (24). Ime Josipa Sallopeka nalazimo i na popisu ljekarnika koji su uplatili doprinos za uređenje zgrade hrvatskog ljekarništva i uređenje ljekarničke komore. Sallopek je prema tom popisu za ovu svrhu uplatio svotu od 8000 kuna. To je ujedno i najviša uplaćena novčana svota (prema popisu još su jedino ljekarnici Ivan Corubullo i Vjekoslav Komes uplatili jednaku svotu), što govori također u prilog dobrog poslovanja i prometa njegove ljekarne (25).

Posljednje godine Sallopekova života ujedno su i posljednje godine koncesija i privatnog vlasništva ljekarne. Od 1945. nadalje ljekarne su nacionalizirane i vlasnici ljekarne ostaju bez svog vlasništva. Josip Sallopek je vjerojatno jedan od najdrastičnijih primjera i žrtava radikalnoga društvenog preokreta. Kao predstavniku bogatog sloja konfiscirana mu je imovina, kao vlasniku ljekarne nacionalizirana ljekarne, supruga i jedna kći odvedene su u radni logor. Josipa Sallopeka, vlasnika ljekarne *K Zrinjskomu* osudili su kao neprijateljskog suradnika i strijeljali. Mjesto pogubljenja i grob su nepoznati (23).

Slika Nikole Šubića Zrinskog

Ljekarne na Zrinjercu i danas postoji, premda je nekadašnja raskoš njezina interijera tek u naznakama. Nema više ni poznatog ljekarničkog specijaliteta ni raskošne Brodjovineve kolekcije najznamenitijih hrvatskih slikara. Tek jedan detalj na ljekarni ostao je prkoseći vremenu i ljudima. Na pročelju ljekarne, lijevo od glavnog ulaza, nalazi se staklena vitrina u kojoj neprekidno od kraja 19. st. do danas stoji velika slika *Nikola Šubić Zrinski pred vratima sigetske tvrđave*, izrađena u tehnici ulja na limu (slika 7). Ovo djelo izradio je sam ljekarnik Brodjovin, prema originalu Bele Čikoša-Sesije, poznatog hrvatskog slikara (1864 - 1931). Čikoš je originalnu sliku izradio 1895. godine, u ranijem razdoblju svoga stvaralaštva, u kojem je karakterističan odabir povijesne teme, kao i realistično oblikovane figure patetičnih kretnja (26). Prema sjećanju Sallopekove kćeri gđe Beate Sallopek-Lovrić, sliku je od Čikoša naručio Hinko Brodjovin. Ovaj podatak mogao bi se potvrditi činjenicom da je Čikošev original izrađen također u tehnici ulja na limu, namijenjenoj većinom za vanjske prostore (lim je mnogo otporniji od platna). Kasnije je Brodjovin, svjestan vrijednosti djela koje posjeduje, odlučio naslikati kopiju i nju staviti na pročelje, a original zadržati u svojoj privatnoj zbirci. Povijesni lik velikog hrvatskog plemića bio je u to vrijeme inspiracija mnogim hrvatskim umjetnicima - Čikoševa slika *Nikola Šubić Zrinski* naslikana je iste godine kada se u Zagrebu svečano otvara Hrvatsko narodno kazalište, pri čemu je izvedena Zajčeva opera "*Nikola Šubić Zrinski*" (27). Usporedbom Čikoševe i Brodjovineve slike jasno je uočljiva razlika između akademski obrazovanog slikara i slikara-amatera, čija tehnika ne može slijediti originalnu kvalitetu. To se vidi kako po nezgrapnom izboru boja tako i po nedoradenošći i tvrdoći detalja. Ipak, Brodjovineva kopija posjeduje

Slika 7. Hinko Brodjovin: *Nikola Šubić Zrinski* - kopija po B. Čikoš-Sesiji.

Foto: Restauratorski zavod Hrvatske, R 3482.

ambijentalnu i povijesnu vrijednost, kao simbol ljekarne i sjećanje na značajnog hrvatskog ljekarnika.

Lik Nikole Šubića Zrinskog preuzeo je Brodjovin kao zaštitni znak koji se redovito pojavljuje na reklamama i lecima ljekarne. Tradicija postavljanja slike s temom iz samog naziva ljekarne na njezino pročelje seže dalje u prošlost - navodimo primjerice sliku na limu, *Odmor sv. Obitelji*, koju je 1862. godine ljekarnik Mihić naručio od Ivana Zaschea za pročelje ljekarne sv. Marije na Kaptolu (28). Ova zamisao ima korijene u srednjovjekovnim cimerima koje su obrtnici isticali kao znakove svoje struke na pročeljima, kako bi njihove radnje bile što uočljivije (čizma, ključ itd.).

Nakon Brodjovineve smrti, sliku *Nikola Šubić Zrinski pred vratima sigetske tvrđave* naslijedila je obitelj Sallopek. Godine 1945. originalna slika konfiscirana je uz ostalu njihovu imovinu. Danas se slika čuva u Galeriji likovnih umjetnosti u Osijeku, koja ju je 1967. otkupila iz privatnog vlasništva, pod inventarnim brojem S-750 (29).

Slika 8. Današnji izgled ljekarne

Gradska ljekarna na Zrinjercu početkom 21. stoljeća

U razdoblju od 1890. pa sve do danas ljekarna je zadržala svoju prvobitnu funkciju. Unutrašnjost s inventarom gotovo je potpuno očuvana - veliki ljekarnički ormari s prijelaza 19. u 20. stoljeće, izrađeni upravo za ovaj prostor, dominiraju cijelom prodajnom prostorijom, a isto tako su raspoređeni i u stražnjem, laboratorijskom dijelu. S lijeve strane prodajne prostorije danas se nalazi radna soba, prvobitno Brodjočinova, s očuvanim ugrađenim *art deco* ormarom i radnim stolom te vitrinom. U glavnoj prostoriji, u dijelu jedne od vitrina, skupljeni su ostaci sitnog inventara iz Brodjočinove i Sallopekove ljekarne - nešto manjih stojnica, nekoliko kurtija sa zaglavljem, kutijice za kremu. Gledajući ostatke nekadašnje bogate, najprometnije ljekarne u Zagrebu postajemo svjesni nepovratnog gubitka dijela hrvatske baštine te još odlučniji u poticanju nastojanja da se ono što je ostalo očuva (slika 8).

Zgrada na Zrinjskom trgu br. 20 nije zaštićena kao pojedinačni objekt, ali pripada režimu zaštite urbanističke cjeline Donji grad koju je Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Zagrebu stavio pod zaštitu 1969. godine pod registarskim brojem 12. Zabrinjava činjenica da ori-

ginalni inventar ljekarne nije zaštićen, čime je njegovo postojanje ozbiljno ugroženo.

Zrinjevačka je ljekarna jedna u nizu brojnih čiji je sjaj potamnio u posljednjih šest desetljeća, no ipak još jedna od nekoliko čiji kontinuitet do danas nije prekinut. Postavlja se pitanje na koji način spriječiti daljnje propadanje i devastaciju hrvatske ljekarničke baštine kada npr., unatoč upozorenju na kvalitetu i važnost ljekarne *Feller* u Donjoj Stubici od strane Konzervatorske službe i Odsjeka za povijest medicine HAZU, ona ipak danas gubi svoju funkciju i time je ugrožena njezina daljnja sudbina. Jedno je sigurno. Osim službe zaštite spomenika, neminovno je da se u akcije očuvanja, kako ljekarne na Zrinjercu tako i svih ostalih starih ljekarna na našem području, uključi šira zajednica predvođena dobro osmišljenim programima farmaceutske struke.

Istraživanje je napravljeno u okviru projekta *Ikonografija u medicini*, financiranog od Ministarstva znanosti i tehnologije RH.

Zabvala: Zabvaljujemo gospođi Beati Sallopek-Lovrić na vrijednim informacijama i pomoći. Jednako tako upućujemo zabvalnost gospođinu Slavku Šterku iz Muzeja grada Zagreba.

Literatura

1. MAROEVIĆ I. Graditeljska obitelj Grahor. Zagreb: Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, 1968.
2. KNEŽEVIĆ S. Zagrebačka zelena potkova. Zagreb: Školska knjiga, 1996.
3. Evidencija vlasnika, Arhiv Odsjeka za povijest medicine HAZU
4. ULČNIK I. Naši stari zagrebački privrednici. Zagreb 1934; 1:185.
5. Državni arhiv u Zagrebu. Fond: GPZ Upisnik zavičajnika broj 3717.
6. Osobnik za statistiku hrv.-slav. zemaljskog ljekarničkog zbora u Zagrebu, i evidencija ljekarni. Arhiv Odsjeka za povijest medicinskih znanosti, Zavoda za povijest i filozofiju znanosti HAZU
7. Farmaceutski vijesnik 1907; 1: 9.
8. Farmaceutski vijesnik 1907 ; 1:1.
9. ŠUŠNIĆ-FLIKER Z. Razvoj organiziranog udruživanja farmaceuta u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na Farmaceutsko društvo Hrvatske. Farmaceutski glasnik 1987; 43: 35-8.
10. GRDINIĆ V. Ilustrirana povijest hrvatskog ljekarništva. Zagreb:Hrvatsko farmaceutsko društvo, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1997.
11. Zapisnik glavne skupštine hrvat.-slavon. Zemaljskog ljekarničkog zbora održavane dne. 4. lipnja 1903. u glavnom gradu Zagrebu pod predsjedanjem sbornog predstojnika g. Hinka Brodjovina. Zagreb, 1903.
12. Zapisnik izvanredne glavne skupštine hrvat.-slavon. zemaljskog ljekarničkog zbora održavane dne. 10. listopada 1905. na Sušaku pod predsjedanjem sbornog predstojnika g. Hinka Brodjovina. Zagreb, 1905.
13. Zapisnik glavne skupštine hrvat.-slavon. Zemaljskog ljekarničkog zbora održavane dne. 11. rujna 1906. u glavnom gradu Zagrebu pod predsjedanjem sbornog predstojnika g. Hinka Brodjovina. Zagreb, 1906.
14. Zvanične vijesti. Hrv. slav. zem. ljekarnički zbor - dopis odaslan svim ljekarnicima u Hrvatskoj i Slavoniji. Farmaceutski vijesnik 1907; 1: 123-4.
15. Glavna skupština hrv. slav. ljekarničkog zbora. Farmaceutski vijesnik 1907; 1: 124-9.
16. Glavna skupština hrv. slav. ljekarničkog zbora. Farmaceutski vijesnik 1908; 2: 121-2.
17. Društvene vijesti. Hrvatsko farmaceutsko društvo u Zagrebu. Novi članovi. Farmaceutski vijesnik 1907; 1: 110.
18. Anonimno Ph. Mr. Hinko Brodjovin (nekrolog). Vjesnik ljekarnika 1941; 23:421-2.
19. BARTULIĆ V, BRODJOVIN H. i sur. Velepoštovani gospodine sudruže. Vjesnik ljekarnika 1919; 1: 1-2.
20. C. M. MEDOVIĆ, O. IVEKOVIĆ i drugovi. Zagreb: 1901 - katalog izložbe, Arhiv za likovne umjetnosti HAZU.
21. Anonimno Velika ostavština hrvatskog rodoljuba - ljekarnika. Vjesnik ljekarnika 1941; 23: 509-10.
22. Anonimno Uz pedesetgodišnjicu Ph. Mra. Josipa Sallopeka. Vjesnik ljekarnika 1941; 23:177-9.
23. Usmena predaja gđe Beate Sallopek-Lovrić.
24. Glavna skupština Hrvatskog ljekarničkog društva. Vjesnik ljekarnika 1942;24:170-5.
25. Iz ureda ljekarničke komore: Doprinosi za uređenje zgrade hrvatskog ljekarničtva i uređenje Ljekarničke komore. Vjesnik ljekarnika 1942; 24:300-1.
26. ZLAMALIK V. Bela Čikoš Sesia. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1984.
27. BREGOVAC PISK, M. Historicističko slikarstvo u Hrvatskoj u 2. polovici 19. stoljeća. u: Historicizam u Hrvatskoj. Zagreb: MUO, 2000.
28. FATOVIĆ-FERENČIĆ S., FERBER-BOGDAN J. 400 godina dokumenta o ljekarni sv. Marije na zagrebačkom Kapitolu (1599-1999). Medicus 2000; 9: 129-35.
29. Galerija likovnih umjetnosti Osijek. Osijek: Galerija likovnih umjetnosti, 1987.